

Методологія та історіографія аграрної історії

Methodology and historiography of agrarian history

УДК 349.4 (477) (09): 94 (477)

DOI: 10.31651/2413-8142-2020-23-69-72

В. А. Іващенко

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри інтелектуальної власності та цивільно-правових дисциплін Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3230-8304>

О. М. Тараненко

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри інтелектуальної власності та цивільно-правових дисциплін Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5218-9763>

ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА НАЦІОНАЛЬНИХ УРЯДІВ В УКРАЇНСЬКОМУ СЕЛІ У 1917 – 1921 РР. У ПРАЦЯХ ЗАРУБІЖНИХ УКРАЇНІСТІВ *

У статті проаналізовано стан вивчення податкових та різних фіскальних заходів національних урядів в українському селі у 1917 – 1921 рр. представниками зарубіжної україністики. Встановлено, що загалом праці діаспорних дослідників містять багатий фактологічний матеріал з історії революції й інших суміжних проблем. Однак з-поміж них відсутнє комплексне дослідження з історії податкової політики в українському селі у 1917 – 1921 рр., в якому було б вивчено фіскальні заходи, їх еволюцію, сприйняття селянством податкової політики національних урядів та їх союзників.

Ключові слова: податкова політика, українське село, діаспорні дослідники, фіскальні заходи.

Постановка проблеми. Формування сучасних історичних знань про різні етапи та сфери розвитку державності України неможливе без вивчення та систематизації цілого спектру історичних напрацювань створеного попередниками. Зазначена теза стосується і наукового доробку щодо вивчення періоду Української революції 1917-1921 рр. загалом та фіскальної діяльності національних урядів зокрема.

Зважаючи на значну кількість напрацювань з політичної, правової, соціально-економічної тематики, актуальним, на нашу думку, є дослідження податкової політики у працях зарубіжних україністів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Зауважимо, що вказане питання частково висвітлено у працях низки українських науковців: В. Іващенко та С. Корновенка [1], П. Гай-Нижника [2] та інших науковців. Спеціальної публікації, присвяченої вивченню діаспорної історіографії податкової політики національних урядів в українському селі у 1917-1921 рр., нам віднайти не вдалося.

Автори статті ставлять за мету з'ясувати стан вивчення податкової політики національних урядів в українському селі у 1917-1921 рр. у працях діаспорних істориків.

Виклад основного матеріалу. Поразка проукраїнського табору та перемога більшовиків спричинила масову хвилю еміграції української еліти на захід. Колишні урядовці, поряд із політичною діяльністю, активну увагу зосередили на підготовці наукових та публіцистичних праць, присвячених різним аспектам переважно політичної історії того періоду. Зважаючи на політичне минуле, основним завданням стала популяризація на заході української державницької ідеї, оскільки українська еліта не була позбавлена ілюзій щодо її підтримки в країнах Північної Америки та Західної Європи. Внаслідок цього за кордоном друкуються праці колишніх українських урядовців та з'являється низка публікацій, присвячених українській державницькій ідеї загалом, та фінансовій і податковій політиці національних урядів зокрема.

За межами України з'явилися праці з історії революційних подій та становлення української державності, в яких узагальнено охарактеризовано основні аспекти внутрішньої та зовнішньої політики за часів Центральної Ради, Гетьманату, Директорії. Одним із перших фундаментальних доробків стала 2 томна праця Д. Дорошенка «Історія України 1917 – 1923», видана у 1932 р. в Ужгороді – Нью-Йорку [3]. Вказану працю у 2002 р. було перевидано у Києві [4; 5]. У ній Д. Дорошенко виклав розгорнутий аналіз політичного, соціально-економічного аспектів внутрішньої політики урядів УНР, Гетьманату, наголошуючи на впливі на них зовнішніх факторів.

* Статтю написано згідно з держбюджетною темою «Українська революція (1917 – 1921 рр.): селянський фактор» (номер державної реєстрації 0118U003864)

Д. Дорошенко податкової сфери практично не вивчав, хоча окремі аспекти фінансової політики, грошового обігу все ж розкрив. Разом із тим, цінною, на нашу думку, є інформація щодо продовольчої політики уряду та зовнішніх зобов'язань УНР перед Австро-Угорщиною та Німеччиною, які безпосередньо впливали на ставлення влади до аграрного сектору економіки та сприяли формуванню відповідної моделі оподаткування. Однак автор здебільшого констатує події, не аналізуючи причинно-наслідкових зв'язків. На нашу думку, це пояснюється тим, що Д. Дорошенко, безпосередньо будучи учасником революційних подій та перебуваючи біля джерел українського державотворення, свідомо уникав суб'єктивних суджень щодо тих чи інших політичних явищ.

У Мюнхені 1969 р. було випущено ще одну працю Д. Дорошенка «Мої спогади про недавнє минуле 1917 – 1920» [6; 7]. Оскільки спогади викладені особисто від автора та з його власними, інколи суб'єктивними судженнями, вказану працю ми вважаємо не тільки цінним нарративним, але й важливим історіографічним джерелом із історії подій Української революції 1917 – 1923 рр. Водночас характерним для всіх робіт Д. Дорошенка є прихильність до особи П. Скоропадського та позитивна оцінка його діяльності. Фактично його доробок є своєрідним енциклопедичним оглядом внутрішньої політики, а також дипломатичної діяльності П. Скоропадського та урядів Української Держави. Недостатня увага Д. Дорошенка до фіскальної діяльності в Українській Державі вкотре доводить зацікавленість автора політичною історією та його недооцінку фінансової, та податкової справи.

Така тенденція до вивчення здебільшого політичної історії простежується й в інших представників зарубіжної україністики. Оглядово діяльність українських урядів охарактеризував Р. Млиновецький [8]. Подібним чином можна класифікувати праці «Велику історію України» І. Крип'якевича [9], «Ілюстровану історію України. З додатком нового періоду історії України від 1914 до 1917 рр.» М. Грушевського [10], узагальнювальні студії з історії революції Т. Гунчака [11; 12], П. Мірчука [13], І. Нагаєвського [14], О. Субтельного [15].

З-поміж широкого спектру праць, в яких проаналізовано діяльність урядів Центральної Ради, Гетьманату та Директорії, виокремимо доробки, автори яких дотримувалися лівих поглядів, переважно обстоюючи доцільність соціалістичного шляху розвитку державних утворень на території українських земель. Основоположниками цього напрямку стали колишні діячі Центральної Ради та Директорії. У їхніх працях П. Скоропадського зображено переважно реставратором дореволюційних порядків та соціально-економічних відносин, заснованих на великому капіталі та поміщицькому землеволодінні. Так, варта уваги праця П. Христюка «Замітки і матеріали до історії української революції 1917 – 1929 рр.» [16 – 18]. Не зупиняючись лише на політичних подіях доби Української революції, автор розкрив і державницьке бачення націонал-соціалістичної інтелігенції, що є важливим у розумінні соціально-економічних

процесів, що відбувалися у революційну добу. Автором зясовано безпосередні причини переходу частини суспільства від легальної опозиції Гетьманату до фактичної збройної боротьби з урядовими та австро-німецькими військами. Разом із тим, П. Христюк приділив недостатню увагу економічному складнику національного державотворення періоду Центральної Ради та Директорії, в основному акцентуючи увагу на прорахунках Гетьманату. Податкову сферу автор безпосередньо не аналізував, частково звернувши увагу на окремі аспекти урядової політики в аграрній сфері. Водночас у його праці все ж можна віднайти згадки про фінансову сферу. Подібними є дослідження Дж. Решетаря [19], О. Підгайного [20], О. Федюшина [21] та інших.

Упродовж 1930-х рр. з'являються окремі праці, в яких все ж хоч і побіжно, але досліджено соціально-економічну історію. Так, С. Долєга та П. Покуцький [22; 23] приділили увагу реставрації поміщицького володіння за часів Гетьмана, включаючи економічні та фінансові наслідки цього для селян. Автори зосередилися на висвітленні причин та характері повстанського руху на українських землях, зображуючи Гетьмана як маріонетку у політиці Австро-Угорщини та Німеччини, який, виконуючи продовольчі зобов'язання, вдається до жорстких дій фіскального характеру, незважаючи на повстанські настрої українських селян.

На нашу думку, цінною у вивченні соціально-економічної історії Директорії УНР загалом та податкової політики зокрема є багатотомна праця М. Стахів «Україна в добу Директорії УНР» [24], видана у 1962 – 1966 рр. У ній розкрито діяльність урядів Директорії УНР, зокрема їх фінансову політику. Хоча і побіжно, але М. Стахів зясовано й окремі аспекти податкової та фіскальної політики Директорії УНР. Як і низка інших праць, вказане дослідження характеризується певною суб'єктивністю суджень автора у ставленні до інших суб'єктів політичної діяльності, погляди яких є протилежними авторським. Така позиція автора не викликає подиву та, на нашу думку, пояснюється його безпосередньою належністю до урядових кіл Директорії УНР. Автор акцентує увагу переважно на позитивах у діяльності Директорії УНР, називаючи її наступницею Центральної Ради. Водночас жодним чином не згадує прорахунків Директорії в економічній і фінансовій політиці та рекордну гіперінфляцію.

З-поміж представників зарубіжної україністики, у наукових працях яких, хоч і побіжно, але йде мова про окремі елементи фіскальної політики влади в українському селі, виокремимо праці І. Витановича «Аграрна політика українських урядів 1917 – 1920 рр.» (видана у Мюнхені та Чикаго у 1968 р.) [25] та М. Сціборського [26]. У них чи не вперше розкрито спроби земельних реформ національних урядів в Україні, досліджено аграрні програми урядів Центральної Ради, Директорії, Гетьманату, вказано їх позитиви та недоліки.

Цінними є праці підготовлені урядовцями-практиками, державними діячами у сфері фінансів. Так, наприклад Б. Мартос та Я. Зозуля стали авторами книги «Гроші Української Держави», виданої у

1972 р. у Мюнхені [27]. Незважаючи на колишню належність до урядових кіл, їм вдалося поєднати теоретичний і фактичний матеріал із фінансової політики національних урядів періоду Української революції 1917 – 1918 рр. Так, автори зясували складнощі в наповненні бюджету в революційних умовах, особливо не деталізуючи проблемні питання наповнення бюджету за допомогою непопулярних фіскальних заходів, насамперед стосовно селянства.

У нарисі М. Гнатишика [28] подано стислу характеристику урядів України 1917 – 1920 рр., існуючих монетних систем, державних банкнот, процесів їхнього виготовлення, а також відомості стосовно різних аспектів економічної та фінансової діяльності державних утворень на території українських земель.

Цікавою працею, що за своїм змістом і наповненням ризиться від інших, є дослідження «Бюджетне право» Х. Лебідь-Юрчика [29]. Воно присвячене податковій справі та державним фінансам України періоду революції. У його монографії вміщено перший державний бюджет України за 1918 р. Показано джерела прибутків та видатки, зокрема з оподаткування аграрного сектору економіки.

На нашу думку, цінною є розвідка І. Кабачківа «Державний бюджет України і Чехо-Словацької республіки у 1918 р.» (Прага, 1932 р.) [30]. Автором державний бюджет України досліджено у контексті порівняння з бюджетом Чехословаччини.

Висновки. Таким чином, українська діаспорна історіографія податкової політики національних урядів в українському селі у 1917 – 1921 рр. представлена переважно студіями загального характеру. Формування свідомості представників зарубіжної україніки тривало за умов гострої суспільно-політичної боротьби різних політичних таборів. Відтак не є дивним те, що сфера оподаткування та заходи фіскального характеру є непопулярними діями, а тому вони мало досліджені переліченими вище авторами, які переважно належали до тогочасних урядових кіл. Характерним є те, що згаданий історіографічний доробок написаний не істориками-професіоналами, а різними партійними діячами, революційними лідерами, вченими-економістами, журналістами, урядовцями. Зважаючи на це, студії носять здебільшого пропагандистський характер, хоча деякі з них містять цінну документальну базу стосовно бюджетної сфери та податкових заходів в українському селі.

Констатуємо, що діаспорна історіографія представлена роботами, в яких переважно висвітлено політичну історію, аграрне, бюджетне питання. Податкова політика у цих доробках подається лише фрагментарно.

Список використаної літератури та джерел:

1. Іващенко В., Корновенко С. Податкова політика національних урядів в українському селі періоду революції 1917 – 1920 рр. Черкаси : видавець Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького., 2016. 160 с.
2. Гай-Нижник П. Податкова політика Центральної Ради, урядів УНР, Української держави, УССР (1917–1930 рр.) Київ : Цифра-друк, 2006. 303 с.

3. Дорошенко Д. Історія України 1917–1923 рр. : в 2 т. Ужгород; Нью-Йорк : Накладом др. Осипа Цюпки, 1930. Т. 2 : Українська Гетьманська Держава 1918 р. 429 с.
4. Дорошенко Д. Історія України. 1917–1923 рр. : в 2 т. Київ : Темпора, 2002. Т. 1. 320 с.
5. Дорошенко Д. Історія України. 1917–1923 рр. : в 2 т. Київ : Темпора, 2002. Т. 2. 352 с.
6. Дорошенко Д. Мої спомини про давнє минуле (1901–1914 рр.). Київ : Темпора, 2007. 272 с.
7. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле (1914–1920 рр.). Київ : Темпора, 2007. 632 с.
8. Млиновецький Р. Нариси з історії Українських визвольних змагань. 1917–1922 рр. Про що історія мовчить. Без вид.: 1966. Т. 1. 126 с.
9. Крип'якевич І. Велика історія України до 1923 р. Львів ; Вінніпег : Без вид., 1948. 965 с.
10. Грушевський М. С. Новий період історії України за роки від 1914 до 1919 рр. Київ : Либідь, 1992. 46 с.
11. Гунчак Т. Українська революція: документи. Нью-Йорк : Без вид., 1984. 487 с.
12. Hunczak T. The Ukrainian, 1917–1922: A Study of Revolution. Cambridge : Harvard University Press, 1977. 425 p.
13. Мірчук П. Українська державність 1917–1922 рр. Філадельфія : Без вид., 1967. 400 с.
14. Nahayewsky I. History of the Modern Ukrainian State 1917–1923. München : W. Goldmann, 1972. 307 s.
15. Subtelny O. Ukraine. A History. Toronto ; Buffalo ; London : University of Toronto Press, 1988. 666 p.
16. Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції 1917–1920 рр. : в 4 ч. Відень : Український Соціологічний Інститут, 1921. Ч. 1. 204 с.
17. Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції 1917–1920 рр. : в 4 ч. Відень : Український Соціологічний Інститут, 1921. Ч. 3. 160 с.
18. Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції 1917–1920 рр. : в 4 ч. Відень : Український Соціологічний Інститут, 1922. Ч. 4. 405 с.
19. Reshetar J. The Ukrainian Revolution 1917–1920. A Study in Nationalism. Princeton : Princeton University Press, 1952. 363 p.
20. Pidhainy O. The Formation of the Ukrainian Republic. Toronto ; New-York, 1966. Vol. 1. 685 p.
21. Федюшин О. Украинская революция. 1917–1918 гг. Москва : ЗАО Центрполиграф, 2007. 334 с.
22. Доленга С. Скоропадщина. Варшава : Накладом Монаста Кушицького, 1934. 175 с.
23. Покуцький П. Панська отаманія. Львів : Без вид., 1937. б/а.
24. Стахів М. Україна в добі Директорії УНР : в 7 т. Скрантон : Без вид., 1962–1966. Т.1. 272 с.
25. Витанович І. Аграрна політика українських Урядів 1917–1920 рр. Мюнхен : Без вид., 1968. 60 с.
26. Сціборський М. Земельне питання. Париж : Українська книгарня, 1939. 109 с.
27. Мартос Б., Зозуля Я. Гроші Української Держави. Мюнхен : Український Технічно-Господарський Інститут, 1972. 102 с.
28. Гнатишак М. Державні гроші України 1917–1920 рр. Ілюстрований історико-іконографічний нарис. Клівленд : Український Музей-Архів, 1974. 356 с.
29. Лебідь-Юрчик Х. Бюджетове право (Додаток: перший державний бюджет України на 1918 рік і пояснення найважливіших позицій бюджету). Львів : Без вид., 1927. 191 с.
30. Кабачків І. Державний бюджет України і Чехо-Словацької республіки у 1918 р. Прага : Без вид., 1932. 57 с.

References:

1. Ivashchenko, V. & Kornovenko, S. (2016). Tax policy of national governments in the Ukrainian countryside during the revolution of 1917 - 1920. Cherkasy: publisher Cherkasy National University. V. Khmelnytsky., 2016. 160 p. [in Ukrainian].
2. Gai-Nyzhnyk, P. (2006). Tax policy of the Central Rada, the governments of the Ukrainian People's Republic, the Ukrainian

- state, the Ukrainian SSR (1917–1930) Kyiv: Tsifra-druk, 2006. 303 p. [in Ukrainian].
3. Doroshenko, D. (1930). History of Ukraine 1917–1923: in 2 volumes Uzhhorod; New York: Published by Dr. Osip Tsyupka, 1930. Vol. 2: Ukrainian Hetmanate of 1918 429 p. [in Ukrainian].
 4. Doroshenko, D. (2002). History of Ukraine. 1917–1923: in 2 volumes. Kyiv: Tempora, 2002. Vol. 1. 320 p. [in Ukrainian].
 5. Doroshenko, D. (2002). History of Ukraine. 1917–1923: in 2 volumes. Kyiv: Tempora, 2002. Vol. 2. 352 p. [in Ukrainian].
 6. Doroshenko, D. (2007). My memories of the ancient past (1901–1914). Kyiv: Tempora, 2007. 272 p. [in Ukrainian].
 7. Doroshenko, D. (2007). My memories of the recent past (1914–1920). Kyiv: Tempora, 2007. 632 p. [in Ukrainian].
 8. Mlynovetsky, R. (1966). Essays on the history of Ukrainian liberation struggles. 1917–1922. What history is silent about. Bez vid.: 1966. T. 1. 126 s. [in Ukrainian].
 9. Krypyakevych, I. (1948). The great history of Ukraine before 1923 Lviv; Winnipeg: Unpublished, 1948. 965 p. [in Ukrainian].
 10. Hrushevsky, M. (1992). A new period in the history of Ukraine for the years from 1914 to 1919. Kyiv: Lybid, 1992. 46 p. [in Ukrainian].
 11. Gunchak, T. (1984). Ukrainian revolution: documents. New York: Bez vid., 1984. 487 s. [in Ukrainian].
 12. Hunczak, T. (1977). The Ukrainian, 1917–1922: A Study of Revolution. Cambridge: Harvard University Press, 1977. 425 p.
 13. Mirchuk, P. Ukrainian statehood 1917–1922 Philadelphia: Without ed., 1967. 400 p. [in Ukrainian].
 14. Nahayewsky, I. (1972). History of the Modern Ukrainian State 1917–1923. München: W. Goldmann, 1972. 307 s. [in Ukrainian].
 15. Subtelny, O. (1988). Ukraine a History. Toronto; Buffalo; London: University of Toronto Press, 1988. 666 p. [in Ukrainian].
 16. Khrystyuk, P. (1921). Notes and materials on the history of the Ukrainian revolution of 1917–1920: at 4 p.m. Vienna: Ukrainian Sociological Institute, 1921. Part 1. 204 p. [in Ukrainian].
 17. Khrystyuk, P. (1921). Notes and materials on the history of the Ukrainian revolution of 1917–1920: at 4 p.m. Vienna: Ukrainian Sociological Institute, 1921. Part 3. 160 p. [in Ukrainian].
 18. Khrystyuk, P. (1922). Notes and materials on the history of the Ukrainian revolution of 1917–1920: at 4 p.m. Vienna: Ukrainian Sociological Institute, 1922. Part 4. 405 p. [in Ukrainian].
 19. Reshetar, J. (1952). The Ukrainian Revolution 1917–1920. A Study in Nationalism. Princeton: Princeton University Press, 1952. 363 p. [in Ukrainian].
 20. Pidhainy, O. (1966). The Formation of the Ukrainian Republic. Toronto; New-York, 1966. Vol. 1. 685 p. [in Ukrainian].
 21. Fedyushin, O. (2007). The Ukrainian Revolution. 1917–1918 Moscow: ZAO Tsentrpoligraf, 2007. 334 p. [in Ukrainian].
 22. Dolenga, S. (2007). Skoropadshchina. Warsaw: Published by Monest Kuszycki, 1934. 175 p. [in Ukrainian].
 23. Pokutsky, P. (1937). Lord's Ataman. Lviv: Bez vid., 1937. b / a. [in Ukrainian].
 24. Stakhiv, M. Ukraine in the era of the Directory of the Ukrainian People's Republic: in 7 volumes. Scranton: Without ed., 1962–1966. Vol.1. 272 s. [in Ukrainian].
 25. Vitanovich, I. (1968). Agrarian policy of the Ukrainian governments of 1917–1920 Munich: Without ed., 1968. 60 p. [in Ukrainian].
 26. Stsiborsky, M. (1939). Land issue. Paris: Ukrainian Bookstore, 1939. 109 p.
 27. Martos, B. & Zozulya, J. (1972). Money of the Ukrainian State. Munich: Ukrainian Technical and Economic Institute, 1972. 102 p. [in Ukrainian].
 28. Hnatyshak, M. (1974). State money of Ukraine 1917–1920. Illustrated historical and iconographic essay. Cleveland: Ukrainian Museum-Archive, 1974. 356 p. [in Ukrainian]
 29. Lebid-Yurchyk, H. (1927). Budget law (Appendix: the first state budget of Ukraine for 1918 and an explanation of the most important positions of the budget). Lviv: Bez vid., 1927. 191 p. [in Ukrainian].
 30. Kabachkiv, I. (1932). The state budget of Ukraine and the Czechoslovak Republic in 1918. Prague: Without ed., 1932. 57 p. [in Ukrainian].

V. Ivashchenko, O. Taranenko

TAX POLICY OF NATIONAL GOVERNMENTS IN THE UKRAINIAN VILLAGE IN 1917-1921 IN THE WORKS OF FOREIGN UKRAINIANS

Introduction. *The article analyzes the state of study of tax and various fiscal measures of national governments in the Ukrainian countryside in 1917 – 1921 by representatives of foreign Ukrainian studies. It is established that, in general, the works of diaspora researchers contain rich factual material on the history of the revolution and other related problems. However, among them there is no comprehensive study of the history of tax policy in the Ukrainian countryside in 1917 - 1921, which would study fiscal measures, their evolution, the perception of the peasant tax policy of national governments and their allies.*

Purpose. *The formation of modern historical knowledge about the various stages and spheres of development of the statehood of Ukraine is impossible without the study and systematization of a range of historical developments created by predecessors. This thesis also applies to the scientific work on the study of the period of the Ukrainian revolution of 1917-1921 in general and the fiscal activities of national governments in particular. Given the significant number of works on political, legal, socio-economic issues, relevant, in our opinion, is the study of tax policy in the works of foreign Ukrainians.*

Results. *Ukrainian diasporic historiography of the tax policy of national governments in the Ukrainian countryside in 1917 - 1921 is represented mainly by general studies. The formation of the consciousness of the representatives of foreign Ukrainians continued under the conditions of a sharp socio-political struggle of various political camps. Therefore, it is not surprising that the sphere of taxation and fiscal measures are unpopular actions, and therefore they are little studied by the above authors, who mostly belonged to the then government circles. It is characteristic that the mentioned historiographical work was written not by professional historians, but by various party figures, revolutionary leaders, economists, journalists, and government officials. In view of this, the studios are mostly propagandistic in nature, although some of them contain a valuable documentary base on the budget sphere and tax measures in the Ukrainian countryside.*

We state that diasporic historiography is represented by works, which mainly cover political history, agrarian, budgetary issues. Tax policy in these works is presented only in fragments.

Originality. *The originality of the study is that the authors studied the activity of representatives of foreign Ukrainian studies in the direction of studying the fiscal and tax policies of national governments in the Ukrainian countryside in the period 1917 - 1921.*

Key words: *tax policy, ukrainian countryside, diaspora researchers, fiscal measures.*